

Володимир ДЕНИСЕНКО,

доктор історичних наук;

Олексій КИЙКОВ,

директор Дирекції «Дипсервіс»

МУДРІ СЛАВУ ОТРИМУЮТЬ У СПАДОК

Яскраво зіркою сяє в українській національній інституції Києво-Могилянська академія, заснована чотириста років тому. Її славетна історія, внесок у європейську цивілізацію незаперечний. Серед вихованців університету чимало тих, хто присвятив себе дипломатичній діяльності. Зберігаючи пам'ять про них, ми підживлюємо національні орієнтири, потужну духовну ауру єднання, без якої не існує цивілізованого поступу¹. Зазначимо, що на формування та становлення майбутніх дипломатів значною мірою впливала Києво-Могилянська академія, яка «стає для України трансформатором спадку європейської цивілізації на рівні змістовному, інформативному, методологічному та лінгвістичному. Але, інтегруючи Україну в європейський культурний масив, Академія сприяє формуванню оригінальних культурних моделей, а саме тому, що в перший період її існування конкретна національна ідея ще не відчужена від загального культурно-освітнього комплексу». Активними її носіями й пропагандистами стають якраз випускники Києво-Могилянської академії. Архівні масиви доносять до прийдешніх поколінь чимало імен українців, які здобули освіту в Києві. Отож вступимо в плін вічності розповіддю про дипломатів — випускників Києво-Могилянської академії².

Зі стін Києво-Могилянської академії вийшли: Федір Вешняк, який виконував дипломатичні доручення Б. Хмельницького (1648 р. очолив перше козацьке посольство до Варшави, а в квітні-травні 1649 р. керував дипломатичними місіями в Москві)³; Іван Чорнота (у 1649 р. прийняв у Переяславі представника Речі Посполитої А. Киселя)⁴; Іван Виговський — гетьман; Федір Виговський, разом з Іваном Виговським — творці Гадяцького договору 1658 р., за яким було утверджено незалежні основи України як державного утворення, гідні організатори опору російській військовій агресії (відома Конотопська битва)⁵; Андрій Войнаровський — у 1711–1712 рр. перебував із дипломатичною місією від шведського короля Карла XII у Стамбулі, у 1714 р. виконував дипломатичні доручення Карла XII в Адріанополі⁶;

Йосип Врублевський — викладач академії, у 1742 р. призначений до місії РПЦ у Пекіні⁷; Петро Дубровський, який мешкав протягом 23 років у Парижі та виконував дипломатичні доручення в багатьох європейських столицях (Лондоні, Римі, Мадриді, Мюнхені), а також був знайомим із багатьма письменниками, філософами, митцями, зібрав значну власну колекцію книжкових раритетів, яку подарував імператорській публічній бібліотеці⁸; Петро Заводовський, який разом із графом Воронцовим підписав Кючук-Кайнарджійський договір (1774 р.) і сприяв відкриттю Харківського університету (1805 р.)⁹.

До когорти вихованців Києво-Могилянської академії належав Пилип Орлик — дипломат, генеральний писар, гетьман в екзилі, творець «Конституції прав і свобод Запорозького війська»¹⁰.

Данило Братковський — родом із Волині. Його рід був тісно пов'язаний із Луцьким братством. Здобував освіту в Києво-Могилянській академії, де вчився разом із Семеном Гурком (Палієм). Після навчання в Італії отримав призначення королем Яном II Казиміром на посаду секретаря польського посольства в Москві. Спілкування 1700 року в Батурині з гетьманом І. Мазепою та давня дружба із С. Палієм кардинально змінили його світогляд. Д. Братковського вважають одним із найпалкіших прихильників незалежності України. Невдовзі стає одним з ідеологів і натхненників визвольної боротьби на Правобережній Україні. 26 листопада 1702 року за вироком Польського військового суду його було страчено. Героїчну постать Братковського відтворено в трагедії М. Старицького «Остання ніч» (1899 р.). Восени 1992 року на місці страти Братковського вдячні нащадки встановили меморіальну дошку¹¹.

Олександр Безбородько — його дипломатичний хист викликав захоплення та повагу сучасників. Англійський посланник у Санкт-Петербурзі Джеймс Гарріс писав: «Безбородько відіграв першу роль у внутрішніх і зовнішніх справах».

Народився Олександр Безбородько в місті Глухові у сім'ї генерального писаря, який службою у військовій канцелярії досягнув високих чинів і доброго статку. 1736 р. Андрій Безбородько володів трьома селами — Стольним, Пшехданами й Богданами.

Спочатку вдома, під опікою батька, а згодом у Київській духовній академії Олександр здобув досить пристойну освіту. Вісімнадцятирічний юнак був представлений графові Петру Румянцеву, який після скасування гетьманства й відставки Кирила Розумовського став президентом Малоросійської колегії та генерал-губернатором краю. Румянцев узяв здібного юнака на службу до своєї канцелярії зі званням бунчукового товариша.

Через кілька років було розпочато чергову Російсько-турецьку війну, і Олександр Безбородько відбув до діючої армії. Улюбленець Румянцева командував полком: спочатку козацьким Ніжинським, зго-

дом — Лубенським, а потім і російським регулярним. Він узяв участь у бойових операціях на річках Ларга, Кагул, штурмував турецькі укріплення під Сілістрією.

Участь у турецькій кампанії принесла Безбородьку не лише полковницький чин; саме тоді й виявилися його дипломатичні здібності. Румянцев довірив йому вести таємні справи та листування. Молодий чоловік здобув прихильність графа за допомогою незвичної пам'яті, кмітливості, вміння бездоганно чітко викласти в реляціях до імператриці всі події перебігу російсько-турецької війни.

10 липня 1774 року в селі Кучук-Кайнарджі було підписано мирний договір Росії з Туреччиною. Задоволена таким завершенням війни, Катерина II вирішила врочисто відзначити цю подію, тож улітку 1775 року запросила в столицю причинців торжества, зокрема й Безбородька.

Імператриці потрібні були здібні секретарі. Є свідчення, що граф Румянцев, рекомендуючи полковника Олександра Безбородька, сказав: «Пропоную вашій величності необроблений алмаз, але ваш розум поцінує його». Новопризначений секретар імператриці з головою поринув у справи. Він дивував співрозмовників цитуванням напам'ять законів, державних угод, розпоряджень і рескриптів Катерини II. Швидко опанував французьку мову, отримавши таким чином доступ до всієї дипломатичної документації. Написав кілька праць, які й тепер мають неабияку історичну й наукову цінність. Відома його історична записка «Картина или краткое извещение о российских с татарами войнах и делах, начавшихся в половине десятого века и почти беспрерывно через восемьсот лет продолжающихся».

Спливло три роки служби в царському палаці. Безбородько одягнув мундир бригадира. І хоча невдовзі цей військовий чин (середній між полковником і генералом) було скасовано, в нагороду дістав значні земельні володіння в Полоцькій губернії. Мешкав у царському палаці, але мріяв придбати власне житло на берегах Неви.

Безбородька призначили до Колегії закордонних справ, надали чин генерал-майора. Чимало енергії віддав він розвитку російської пошти, здійснивши в цій сфері важливі реформи.

Після смерті керівника Колегії закордонних справ графа Микити Паніна наш земляк стає фактичним очільником цієї установи. Він укладає проекти, маніфести, постанови, угоди, інколи з відома Катерини II підписує їх.

1785 р. улюбленець цариці, який, однак, не належав до сонму її фаворитів, удостоюється титулу графа Австрійської та Російської імперії.

Як гофмейстер (придворний чин дуже високого рангу) Безбородько супроводжував Катерину II в подорожі Україною в ранзі офіційного Міністра закордонних справ. У Каневі він провів переговори з польським королем Станіславом Понятовським, у Нових Кайданах — з австрійським імператором Йосифом II.

Невдовзі по завершенню поїздки Катерини II на Південь імперії знову розпочалася війна з Туреччиною, яка не могла примиритися з утратою Кримського ханства. Головнокомандувач російського війська Потьомкін здобув низку значних перемог. Однак напередодні завершення переговорів він помер. За дорученням Катерини II О. Безбородько вирушив до Ясс, де з успіхом провів переговори зі своїм турецьким колегою та найвищими чиновниками Османської імперії. Після напруженої, копіткої роботи він підписав угоду, яка підтвердила умови Кайнарджійського миру. До Росії відійшли Очаків, землі між Бугом і Дністром, а також частина Північного Причорномор'я.

Статус чиновника не гасив у Безбородьку пієтету до високих мистецьких ідеалів. Вельможний українець заводить дружні стосунки з літераторами, художниками. Серед них — поети Гаврило Державін, Василь Капніст, Іван Хемніцер, Денис Фонвізін. Доброзичливо ставився до вільнодумця й тогочасного політичного радикала Олександра Радіщева, клопотався перед Павлом I про його звільнення з ув'язнення.

О. Безбородька було обрано членом Російської Академії наук, ще мав звання почесного члена Академії мистецтв. Він опікувався збиранням матеріалів із героїчного минулого українського козацтва, написав разом із В. Рубаном «Короткий літопис Малої Росії» (1777).

Олександр Безбородько не міг, як і тисячі талановитих українців, забраних до Росії, безпосередньо служити Україні. Але він не забував про свою батьківщину. Домігся від імператора Павла I видання указу 1796 р. про часткове відновлення на Лівобережній Україні адміністративно-судових установ колишньої Гетьманщини. Усі свої статки заповів братові Іллі Безбородьку на заснування в Україні вищої школи — Ніжинського ліцею (у 1875 р. — Інститут, а з 1980-го — Педагогічний інститут імені Гоголя)¹².

Шляхетний напрям думок — таке визначення діяльності можна застосувати до Григорія Брайка (Брайковського), який походив зі шляхетського українського роду. Про те, що це був дуже обдарований юнак, свідчить той факт, що його зарахували до класу філософії Києво-Могилянської академії. Та невдовзі мусив залишити навчальний заклад у зв'язку зі скаргою своїх однодумців митрополиту Київському, Галицькому та всієї малої Росії А. Могилянському на префекта М. Орловського, який наказав покарати кількох студентів, безпідставно звинувачених у крадіжці дров у київського міщанина. Вірність ідеалам правди та справедливості супроводжувала його впродовж усього життя. Після завершення навчання в Санкт-Петербурзі, Кільському та Геттінгенському університетах (Німеччина) Григорій працював у Колегії закордонних справ. Його дипломатична кар'єра розпочалася 1783 року призначенням на посаду радника російського посольства у Венеції. Григорій також був знаний і як видавець щомісячного журналу «Санкт-Петербургский вестник», який виходив у 1778–1781 рр.

і був одним із найкращих столичних часописів. Його передплачували й на Лівобережній Україні. Журнал надрукував твори Сапфо, Аполея, Бомарше, Вольтера, Дідро, Лесінга, з'явилася публікація оди Г. Державіна «Властителю и судиям». Антисамодержавницький зміст цього твору викликав незадоволення, призвів до закриття щомісячника, видавця ж відправили до Венеції з негласною заборонаю займатися літературною діяльністю. У 1789 р. Григорія Брайковського перевели до Відня радником російського посольства, де він і помер¹³.

Незвичне своїми біографічними сюжетами також життя випускника Києво-Могилянської академії Івана Ванслова, доля якого тісно переплелася з діяльністю відомих літераторів В. Рубана, Ф. Еміна, М. Бантиша-Каменського, із якими навчався та співпрацював у різних періодичних виданнях, а згодом поринув у дипломатичну діяльність. Із 1770 р. працював у Колегії закордонних справ, згодом виконував обов'язки дипломатичного кур'єра, доставляючи урядову пошту до Швеції, Німеччини, Данії, багато зробив, обіймаючи посаду консула Росії в м. Ензем (Персія) впродовж 1776–1782 рр., що засвідчує історик В. Уляницький¹⁴.

Окремо слід сказати про вихованців Києво-Могилянської академії — очільників церковних дипломатичних місій, насамперед Іларіона Лежайського, призначеного 1714 року головою першої російської православної місії до Китаю. Зазначимо, що там архимандрит проявив себе як людина вчена, чесна й працююча, чим заслужив прихильність китайського богдыхана, який надав йому звання чиновника 5 ступеня¹⁵. Також посаду намісника першої російської православної місії в Китаї понад 12 років (1745–1757) обіймав Гервасій Линцевський (Ланцевський)¹⁶.

Намісниками російської посольської церкви у Кілі (Німеччина) були: Микита Майборода (1744–1745)¹⁷, Йов Чарнуцький (1780–1791)¹⁸.

Серед настоятелів руської посольської церкви в Італії є вихованці Києво-Могилянської академії — у Римі Феофан Авсенев, в Афінах ієромонах Антоній Капустін¹⁹.

Про одного з вихованців Києво-Могилянської академії Андрія Італінського згадував Адам Чарторийський: «Дякуючи яскравому сонцю та своєму місцезнаходженню, Неаполь завжди чудовий, хоча на той час зовнішній вигляд у нього був доволі сумний. Дипломатичні обов'язки там виконував декілька років Італінський, надісланий потім до Константинополя, а ще пізніше до Риму, за походженням українець, колишній лікар і хірург... Він вивчав археологію та фізику (як лікар). Необхідно надати належне, він дійсно чудово виконував свою справу»²⁰. До речі, Андрій Якович Італінський — доктор медицини, академік, дипломат, археолог і лінгвіст. Із 1781 року — повноважний посол Росії в кількох країнах. Одночасно вивчав філософію, археологію, історію, мови. Його було обрано членом Російської академії наук і почесним членом Римської академії. У 1812 році очолив росій-

ських дипломатів на переговорах із Туреччиною в Константинополі, які закінчилися підписанням мирного договору саме напередодні війни Наполеона в Росії, чому неабияк посприяв Італінський. Із 1817 до 1827 року жив у Римі та Неаполі як посланник Росії. Заповів значні кошти на стипендії здібним студентам Києво-Могилянської академії для вдосконалення знань із математики й фізики за кордоном²¹.

Завершити розповідь про вихованців славетної академії, якій виповнилося 400 років, буде цілком доречно згадкою про одного із засновників Київської братської школи, її покровителя та благодійника, дипломата, гетьмана Війська Запорозького Петра Конашевича-Сагайдачного. Ушановуючи пам'ять великого українського лицаря, стверджуючи ідею про безсмертя подвигів і добродійність, тодішні спудеї проголошували: «... не смертної слави достойний, Гетьмане, твоя слава в молчанію нікди не зостане!»²².

У багатій і розмаїтій історичній пам'яті залишиться слава Києво-Могилянської академії, зокрема і внесок її вихованців у європейську дипломатичну спадщину.

¹ Пахльовська О. Києво-Могилянська академія як чинник ставлення національної самобутності української культури: парадокси еволюції // Києво-Могилянська академія в іменах XVII–XVIII ст. // Енциклопедичне видання. — К., 2001. — С. 19.

² Пахльовська О. Києво-Могилянська академія як чинник ставлення національної самобутності української культури: парадокси еволюції // Києво-Могилянська академія в іменах XVII–XVIII ст. // Енциклопедичне видання. — К., 2001. — С. 24.

³ Пахльовська О. Києво-Могилянська академія як чинник ставлення національної самобутності української культури: парадокси еволюції // Києво-Могилянська академія в іменах

⁴ Києво-Могилянська академія в іменах XVII–XVIII ст. / Енциклопедичне видання. — К., 2001. — С. 586.

⁵ Там само — С. 113–115, 116.

⁶ Там само — С. 121.

⁷ Там само — С. 127.

⁸ Там само — С. 191.

⁹ Там само — С. 215–216.

¹⁰ Там само — С. 407–409.

¹¹ Там само — С. 87.

¹² Денисенко А. Канцлер О. Безбородько // Старожитності. — Чис. 4 (квітень). — К., 1991. — с. 15.

¹³ Києво-Могилянська академія в іменах XVII–XVIII ст. — С. 85–86.

¹⁴ Уляницький В.А. Русские консульства за границей в XVII веке. — М., 1899. — С. 623–626.

¹⁵ Києво-Могилянська академія в іменах XVII–XVIII ст. — С. 316.

¹⁶ Там само — С. 322.

¹⁷ Там само — С. 345.

¹⁸ Там само — С. 581–582.

¹⁹ Тітов Ф. Стара вища освіта в Київській Україні XVI — поч. XIX ст. — Київ, 1924. — С. 418.

²⁰ Мемуари князя Адама Чарторижского и его переписка с императором Александром I. — Т. 1. / Книгоиздательство К.Ф. Некрасова / Москва, 1912 г. — С. 192.

²¹ Києво-Могилянська академія в іменах XVII–XVIII ст. — С. 242.

²² Мищик Ю.А., Хижняк З.І. Конашевич (Конашевич-Сагайдачний) Петро Кононович / Києво-Могилянська академія в іменах XVII–XVIII ст. — С. 273.

Volodymyr DENYSENKO,

Doctor of Historical Sciences;

Oleksii KYIKOV,

Director of the Directorate «Diplomatic Service»

WISE INHERIT GLORY

This article is about the diplomats-alumni of Kyiv-Mohyla Academy. Its glorious history and contribution to world civilization are undeniable. Among the students of the Academy there were many of those who chose to carry out diplomatic activity. They were students and teachers. Notably, among them was Oleksandr Bezborodko whose contemporaries were delighted with his diplomatic skills. With good reason James Harris, the English Ambassador (envoy) in St. Petersburg, wrote: «Bezborodko played the first fiddle in both internal and external affairs».

Hryhoriy Braika (Braikowskij) began his diplomatic career as the Russian Embassy Counsellor in Venice in 1783. Hryhoriy was also known in journalistic circles as the publisher of the monthly magazine «Sankt-Peterburgskiy Vestnik», which was being published in 1778–1781.

Fedir Veshnyak also was the student of the Academy. He carried out the diplomatic assignments of Bohdan Khmelnytsky, who led the first Cossack Embassy in Warsaw in 1648 and headed the diplomatic missions in Moscow in April-May of 1649. Ivan Chornota who met A. Kysel in Pereyaslav in 1649. Hetman Ivan Vyhovsky and Fedir Vyhovsky both are the creators of the Treaty of Hadiach in 1658. In this treaty was alleged the independent basis of Ukraine as a state formation and the worthy organizers of the resistance of the Russian military aggression (the famed battle of Konotop).

The glory of Kyiv-Mohyla Academy and the works of its students at the diplomatic fields will always remain in the historical memory.

Keywords: Kyiv-Mohyla Academy, alumni, diplomats, international relations.